

Lukioasteen kirjallisuudenopetuksen ongelmia.

Kun kirjallisuudessa on alinomaista henkisen ilmaston vaihtelusta aiheutuvaa virtausta, on äidinkielenopettajan syytä joskus pysähtyä tarkastelemaan tilannetta ja arvioimaan jo tutuiksikin käyneitä arvoja uudelleen. Erityisesti nykyinen murrosaika nostattaa näköpiiriin ongelmia, osittain ulkonaisia, osittain sisäisiä: 1) Mitä luetaan, kun jo yksistään paperipula vaikeuttaa eräiden koulukäyttöön vakiintuneiden teosten uusien painosten julkaisemista? 2) Missä määrin ajassamme ilmenevä uusi henki vaikuttaa luettavien teosten valintaan? 3) *Millaisia menetelmiä olisi noudatettava, jotta hyvän kirjallisuuden osuus oppilaiden harrastuksissa tehostuisi?*

Pitäisin viimeksimainittua ongelmaa tärkeimpänä, nykyisenä ajankohtana kuten yleensäkin — molemmat edelliset voitaneen ratkaista sit-

tenkin helpommin — ja rohkenen esittää eräitä näkökohtia. Ne eivät liene upouusia; tarkoitus on pikemminkin korostaa eräitä todennäköisesti jo omaksuttuja menetelmiä ja etsiä pääsyteitä vaikeuksista. Tavoitteena on mm. sellainen joustavuus, joka tekisi mahdolliseksi kohtuullisen runsaan lukuohjelmiston ja samalla riittävän perusteellisen käsittelyn. Rajoitan pohdintani lukioasteen kolmeen kirjallisuusalueeseen.

I. Kalevala.

Opetusministeriön v. 1941 vahvistamissa oppimäärissä edellytetään Kalevalaa luettavaksi vielä ensimmäisellä lukioluokallakin.¹ Tällä asteella uuden tuntitehtävän käsittely pohjautunee entistä enemmän oppilaiden kotonaan suorittamaan valmistukseen, joten ei ole tarvis luettaa jokaista aihejaksoa ääneen — ei edes lyhennettyä Kalevalaa käytettäessä — vaan voidaan siirtyä osittain *kursoriseen* lukemiseen. Myönnettäneenhän, että Kalevalassakin, ja etenkin kyseessäolevan ikäkauden koululaisten mielestä, »interdum dormitat ipse Homerus.» Mutta ei ääneen lukemista tulisi liaksi syrjäyttää; lukioasteella lukutaito muutenkin helposti rupeaa taantumaan. Olisikin senvuoksi pyrittävä kehittämään runojen käsittely sellaiseksi, että oppilaiden olisi helppo eläytyä luettavaansa ja kohota varsinaiseen lausunnalliseen esitykseen. Tämä olisi asetettava päämääräksi myös ulkoalukemisessa, jota ei tulisi kokonaan laiminlyödä, joskaan sitä ei sopisi vaatia paljoa. Viime vuosina olen pitänyt vähimmäismääränä n. kymmentä säettä, jotka kukin oppilas saa itse valita joko yhtenä kokonaisuutena tai parista eri kohdasta poimittuina. Esityksensä taustaksi lausuja hahmottelee muutamain sanoin sen yhteyden, mihin säkeet kuuluvat. Muunlaista kuulustelua en yleensä pitäisi tarpeellisenä.

Mutta opetustunnin pääasiallisena huomion kohteena on tietenkin eläytyminen uuteen tehtävään. Ja tällöin on yhä yleisemmin omaksuttu se käsitys, että Kalevalaa on koulussakin käsiteltävä ennen kaikkea kaunokirjallisenä tuotteena. Teoksen, jonka erinäiset aiheet ovat innoittaneet kirjailijoitamme, kuvaamataiteilijoitamme ja säveltäjäimme synnyttämään vaikuttavia taideluomia, luulisi voivan antaa elämyksiä myös kehitysiässä olevalle, herkästi tuntevalle nuorisolle. Tätä päämäärää tavoiteltaessa ei sovi kokonaan unohtaa sitä, että Kalevala sisältää

¹ Kalevalan lukemisesta oppikoulun eri asteilla vrt. E. A. SAARIMAA:n kirjoitusta v:n 1927 ja L. PELKÖSEN kirjoitusta v:n 1928 Virittäjässä. Lisäksi: V. A. HAILA »Suomenkielisten oppikoulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta erityisesti silmälläpitäen kirjallisuuden valintaa», väitöskirja 1934.

sivistysarvoja myös perehdyttäessään lukijansa monipuolisesti vanhaan kansankulttuuriimme ja suomalaisen kansanluonteen eräihin tyyppillisiin ominaisuuksiin.

Viimeksimainitut näkökohdat ovat aikaisemmin miltei vallinneet Kalevalan opetusta. Niille varattava huomio olisi nyt koetettava saada oikeaan suhteeseen opetuksen kokonaistehtävään. Niinpä useat kansankulttuuriin kohdistuvat selvitykset voitaisiin suorittaa lyhyinä oppilaiden esityksinä, mikäli mahdollista kuvataulujen avulla, vähän ennen kuin asianomainen kohta joutuu tunnilla luettavaksi. Siten säästyttäisiin ehkä pitkiltäkin syrjähyppyltä runon varsinaisen sisällön käsittelyssä. Toisaalta olisi, milloin se tuntuisi aiheelliselta, lisättävä mielenkiintoa kansankulttuuriin mm. tekemällä vertailuja myöhempisiin kansantapoihin. Esim. kiven ilkkurinen leipominen paimenen eväsleipään johdattaa helposti mieleen sen — ainakin eräillä maamme seuduilla vielä viime aikoihin säilyneen ja jonkinlaista taikaa tarkoittavan — kepposen, että paimen, hänen palatessaan karjoiheen kotiin kevään ensimmäisenä työpäivänään, yritetään yllättäen kastella vesikipolla. Tai: kun Kullervo, saatuaan sanoman äitinsä kuolemasta, määrää tämän kunniallisesti haudattavaksi — mm. »itkuvirsin vietäköhön» — niin sopinee ottaa puheeksi nykyaikaisempi ns. »koulun kanssa (tai: koululla) hautaaminen»: lukkari veisaa astellessaan papin rinnalla saattueen etunenässä ruumishuoneen edustalta hautapaikalle; ellei niin tapahdu, katsotaan tilaisuuden menettävän jotain arvokkuudestaan. Jokin viittaus koulullahautaus-sanonnan oletettavaan historialliseen alkuperään on tietysti välttämätön — jotkut oppilaatkin sen voivat huomata.

Kalevalan henkilöiden luonteissa taas on syytä tarkoitukseen sopivissa kohdissa alleviivata niiden edustavuutta suomalaisen kansanluonteen eränä tyyppillisinä esimerkkeinä. Terveellistä on ottaa huomioon ei ainoastaan hyveet, vaan myös heikkoudet: Lemminkäisen rohkeus ja elämänilo, mutta toisaalta huikentelevaisuus ja kevytmielisyys; Kullervon palava halu miehen töihin, mutta toisaalta petomainen raakuus ja viettien hillittömyys. Ei ole tarvis ryhtyä suoranaiseen moralisoimiseen. Antaa asioiden puhua. Mutta tällöin on harkiten suoritettu suorasukainen menettely usein paras. Kun olen poikakoulussa käsitellyt esim. Kullervon sisaren turmelusta, olen syventävässä käsittelyssä lähtenyt siitä tosiasiaista, että sukurutsaus, vieläpä tietoinenkaan sukurutsaus, ei ole maassamme oikeuden pöytäkirjoissa tuntematon asia, joskin se on harvainen ja etupäässä syrjäseutuihin rajoittuva. Kun Kullervo ja hänen sisarensa hairahtuvat siihen tietämättään, on ainakin oletettavissa, että tapahtumaan sisältyy syvälinen varoitus, joka tuskin Lönnrotiltakaan on jäänyt

huomaamatta, kun hän on tämän arkaluonteisen aiheen Kalevalaan hyväksynyt: jokainen viettelyn uhri voi olla jonkun veljen sisar. Tämä huomio, jonka muuten ajattelevimmat oppilaatkin pystyvät tekemään, jos opettaja osoittaa hiukan suuntaa, riittänee kyseessäolevasta runo-aiheesta saatavaksi moraaliksi.

Mutta luonteiden tarkastelu on jo läheisessä yhteydessä Kalevalan kaunokirjallisiin arvoihin. Vaikka syventymistä niihin ovat paljon helpottaneet erinäiset oppaat, Fr. Cygnaeuksen, Kaarle Krohnin, V. Tarkiaisen, F. A. Hästeskon ja viimeksi Aug. Annistin,¹ haluaisin tähdentää erityisesti paria näkökohtaa.

Oppilaat olisi totutettava tekemään huomioita Kalevalan sanonnan usein hämmästyttävästä sattuvuudesta ja syvämielisyydestä, joka joskus saa eräänlaisen symbolisen vivahduksen.² Niinpä sointimailu, johon toisinaan liittyy runsaasti kielikuviakin (esim. Ilmarisen soudun kuvaus Samporetken alussa) sisältää joskus myös alkavaa runoaihetta enteilevää ainesta.³ Niin on laita esim. kuvattaessa Kullervon mielialan muuttumista hänen ollessaan paimenessa:

»Lintunen lehosta lauloi...»

säe aloittaa leppoisaan tapaan paimenen asettumisen aterioimaan kauniin luonnon helmassa.

»Varis vaakkui varvikosta...»

säkeessä on jo tummempi, pahaenteinen sointi, joka käy vielä turmantuntuiseemmaksi seuraavan toimintajakson alkusäkeessä:

»Lonkui päivä lounahasen,...

Yksityiset sanat saavat monesti tavallista merkittävämmän, miltei salakirjoitusta hipovan sisällön, jonka vain tapahtuneeseen eläytynyt käsittää. Esim. Ilmarisen emäntä ei tajua Kullervon vihjausta tämän vastatessa:

»Suolt' on orja sarven saanut,...

Kun onnettomuus on tapahtunut, Kullervon vietyä tietämättään oman sisarensa, sisältyy uuden jakson alkusäkeen ensimmäiseen sanaan

¹ Äidinkielen opettajat muistanevat myös lehtori L. Pelkosen oivallisen opetus-tunnin äidinkielenopettajain päivillä Helsingissä 1931.

² Kalevalan kuvakielen, kuten vertausten, metaforain, personifikaatioiden y.m. runsauteen en tässä puutu.

³ Vrt. kirjoitelmaani »Suunnan etsintää Kalevalan opetuksessa», Virittäjä 1930.

»Jo antoi Jumala aamun, . . .

kohtalokkaan yön loputtomuuden tunne.

Kullervon sisar toistaa, vastatessaan aluksi pidättyvän levollisesti veljelleen sukuperästään, tämän käyttämän sanan *katala*, mutta sen merkitysisällisyys on tuntuvasti muuttunut.

Sisaren hukuttautumisen jälkeen Kullervo jättää kironalaiseksi käyneen rekensä ja lähtee ratsain kotiinsa päin. Ei liene syytä kuvitella hänen kiirehtivän. Säkeet

»Ajavi *palasen* maata,
Pikkaraisen piirrävä,
 Päättyvi ison piholle. . . »

voivat korostaa pikemminkin sitä, että koti lähenee nyt *liian* nopeasti.

Sanonnan sattuvuuden ohella ansaitsisivat eräät Kalevalan rakenteen puolet jonkin verran huomiota. Merkityksensä on ensinnäkin usein eepoksen »arkkitehtuurilla», johon sisällyttäisin eri aiheiden mittasuhteet runon kudoksessa. Luonteenomaista on paitsi eräiden episodien laajuutta mm. taistelukuvausten suhteellinen suppeus — todennäköisesti heijastusta Suomen kansan ja Lönnrotin luonteesta, jolla on vastaavuutensa esim. Runebergin Väinörikin Stoolin tarinoissa: luonteiden kuvaus kiehtoo mieltä enemmän kuin sodan melste. Toisin toisella taholla: muistettakoon varsinkin saksalaisten Nibelungenliedä ja vaikkapa Homeroon Iliastakin. Poikkeuksina ovat Kalevalassa vain Lemminkäisen ja Pohjolan isännän kaksintaistelu sekä komeatunnelmainen kokon ja Tuonen suuren suomuhauen kamppailu.

Arkkitehtonisten ominaisuuksien rinnalla vaikuttavat aiheiden tuntevärin vaihtelut, varsinkin milloin eroavuus lähentelee vastakohtaisuutta. Lyyrillisyyttä saattaa äkisti vaihtua draamallisuudeksi (Kullervon surumielisyyttä paimenmailla kiihkeäksi kostotoiminnaksi), sentimentaalisuus huumoriksi (Ainon kuoleman kuvauksen jälkeen jänis sanansaattajana tai Väinämöisen kokemien Tuonelan kauhujen kuvausten vastakohtana verraton humoreski: Väinämöinen Antero Vipusen vatsassa), tai murheen täyttämää ihmistä katsellaan kesäisen kauniin luonnon taustaa vastaan (Aino meren rannalla, Kullervo paimenessa — vrt. Gallen-Kallelan maalausta!) kuten usein muussakin runoudessa (Kantelettaren »Ei sula syän suruinen», Koskenniemen »Siell' on kauan jo kukkineet omenapuut»).

Näiden sanokaamme Kalevalan staattisten rakenneseikkojen lisäksi on esteettinen merkityksensä sen dynamisellakin muotoilulla. Tähän kuuluu runon eepillisen virran levollisuus tai kiihkeys,

sekä suurin piirtein katsoen (esim. häärunot laajana lepokohtana) että pienemmissä mittasuhteissa (esim. loitsujen ja lyyrillisten välipalojen jarruttava vaikutus.) Samoin erälle Kalevalan henkilöille ominainen mielialojen heilahdusvälien laajuus: esim. Kullervo muuttuu nopeasti työnhaluudesta orpopojasta petomaiseksi murhamieheksi tai tyytyväisestä matkamiehestä sukurutsan painamaksi hurjimukseksi, jolla ei näytä olevan sydäntä omaisiaankaan kohtaan, kunnes lopuksi äitiinkin kohdistunut epäinhimillinen kylmyys (»Kuolkohon kupo sylihin, läävähän läkähtyköhön!») vaihtuu katumuksentäyteiseen tuskaan (»Voi minä poloinen poika, kun kuoli emo minulta«).

On tietysti selvää, että kaikkien yllä esitettyjen huomioiden teossa vedotaan mahdollisimman paljon oppilaiden *o m a t o i m i s u u t e e n*.

II. Kanteletar ja taidelyriikka.

Nykyisin luettaneen yleisesti jokin valikoima Kantelettaren runoja oppikoulun VII luokalla. Opetusministeriön vahvistamissa oppiennätyksissäkin se mainitaan. Paitsi Kantelettaren III kirjan legendoja ja balladeja — suosituimpia lienevät Ritvalan Helkavirret, Viron orja ja isäntä, Elinan surma, Kreivin sylissä istunut, Veljensurmaaja — käsitellään myös I kirjan eräitä ns. keskuslyriikan piiriin kuuluvia runoja, yleisimmin ehkä *sarjoina*, joissa kussakin erilainen mielenviire kuvastuu. Samaan sarjaan kuuluvien, esim. syvää murhetta, jopa kuolemankaipuuta tulkitsevien runojen analysointi on vertailumahdollisuuksineen suhteellisen helppoa ja mutkatonta, niiden ilmaisukeinot kun ovat melko harvat ja stereotyyppiset: tavallisimmin vertaukset luontoon, personifikaatiot, antiteesit ja kolmijakoinen kertautuminen tai rakenteellinen kliimaks. Huomattakoon erikseen eräät kansanlyriikalle ominaiset, välittömyydessään naiivit ja voimassaan miltei karkeatkin ilmaisutavat, jollaisia on mm. seuraava metafora:

»Suru särkevi syämen,
Huoli *vatsan halkasevi*. . . »

joita on totuttava ymmärtämään.

Jossakin määrin luulisin voitavan valaistustehoa ja oppilaiden mielenkiintoa lisätä, jos kunkin tunnelmaltaan yhtenäisen runosikermän lukemisen jälkeen omistetaan seuraava tunti *v a s t a a v a n a i h e i s i l l e* taideronoutemme tuotteille, joita on kutakuinkin riittävä valikoima »Kantele»-antologiassa. Siten joudutaan käytännössä suorittamaan samaa vertailua, jota Lönnrot esittää selvitellessään kansanrunouden ja »oppi-neitten runojen» eroavuutta Kantelettaren »Alkulauseessa» ja todetessaan

romanttikkojen tapaan kansanrunouden erikoisansioksi »luonnon (= luonnollisuuden) ja teeskentelemättömyyden».

Taiderunoilijain runsaammat ilmaisukeinot herättävät tällöin pakotomasti mielenkiintoa, etenkin rytmin ja sointuainesten tehokkuus sekä niiden ohella kuvakielen monivivahteisuus. Erityisenä etuna pitäisin lisäksi sitä, että kunkin taiderunoilijan persoonallinen erikoislaatu ilmenee tämääntapaisessa rinnastuksessa usein hyvin kiintoisalla tavalla. Ajateltakoon vain esim. murherunojen aihepiirissä seuraavaa sarjaa: Kiven »Ikävyy», Kramsun »Onneton», Eino Leinin »Elegia» ja Uno Kailaan »Talo» — tai ehkä vielä antoisampaa sarjaa runoilijain tilittäessä suhdettaan kutsumukseensa (pohjana Kantelettaren laulua ja soittoa käsittelevät runot, »Eriskummainen kantele» y.m.): Oksasen »Säkenet», Suonion »Varpunen», Erkon »En tiedä miksi laulaa lintunen», Eino Leinin »Tuulikannel» ja »Hymni tulelle», Larin Kyöstin »Kulkurin kannel», Mannisen »Joutsenlaulua», Siljon »Teppo Tyhjänen», Kailaan »Laulu kotirannoista» ja Aale Tynnin »Horror vacui». — Rinnastettaviksi aihepiireiksi sopinevat lisäksi luonnontunteen purkaukset (Kantelettaren paimen- ja metsämiesrunot) sekä kehtolaulut.

Ei liene haitaksi, vaikka täten vielä VII luokalla syvennyttään keskuslyriikkaan ja vaikka se tapahtuu irrallaan myöhemmästä, tärkeimpiä runoilijayksilöitä kirjallisuushistoriallisesti valaisevasta kokonaiskäsittelystä. Luulisin sen päinvastoin olevan sopivaa maanmuokkausta yksityisten lyriikkojen ymmärtämiselle. Lahjakkaimmille oppilaille tietysti voisi jopa antaa tilaisuuden suorittaa yksin jonkin runon analyysin. Jos olisi aikaa ja mahdollisuuksia, olisi myös kiintoisaa ottaa verrattaviksi vielä heimokansojemme tai yleensä maailmankirjallisuuden vastaavia runoaiheita.

Menetelmä edellyttää, että oppilailla on sekä Kanteletar-valikoima että Kantele ja että he jo kotityökseen perehtyvät ennakoita käsiteltäväksi tulevan sikermän runoihin. Runojen melko runsastakin lausuttamista luokalla pitäisin suotavana. Kenties jokunen tarkoitukseen sopiva lyhyenpuoleinen runo voitaisiin määrätä ulkoakin osattavaksi.

III. Teosten ryhmäselostuksia.

Tavanmukaisen tunneilla tapahtuvan yksityisen teoksen, näytelmän tai romaanin, käsittelyn ohella olen — samoin kuin ilmeisesti monet muut äidinkielenopettajat — kokeillut sellaista menettelytapaa, että samasta teoksesta annetaan selostustehtäviä usealle oppilaalle: yksi referoi sisällön, toinen esittelee kirjailijan innoituksen pohjana todennäköisesti olevan

aatesisällön ja teoksen tyyli-suunnan (romanttinen — realistinen — humo-ristinen), kolmas jne. erittelevät päähenkilöiden luonteita, joku tutkii vielä teoksen rakennetta ja joku sen tyyliä, mikäli teos on viimeksimaini-tussa suhteessa kyllin antoisa. Teosta myöten voi kysymykseen tulla myös vertailu, esim. Numersin »Elinan surman» ja Kantelettaren balladin.

Tällöin on ainakin aluksi välttämätöntä, että opettaja antaa kullekin esiintyjälle tarvittavaa opastusta, mutta ei liikaa. Saakoot oppilaat vähi-tellen yhä itsenäisemmin yrittää. Tärkeätä on totuttaa hyvin valikoituun ja tiivistettyyn selostukseen, niin että yhdelle teokselle ei tarvitse varata aikaa yleensä paria tuntia enempää (kullekin selostukselle 10—15 min.). Samoin pitäisin tärkeänä, että jokaista selostusta valaisee huolellisesti valittu ote tai pari itse teoksesta. Mikäli on kyseessä näytelmä — ne sopinevat ryhmäselostuksiksi erikoisen hyvin — mainitunlainen katkelma olisi mieluummin esitettävä muiden saman ryhmän esiintyjien avustaessa ja osien jakoa käyttäen. Tällainen yhteissuoritus olisi ennakolta harjoi-tettava, ja se veisi samalla osanottajat todelliseen ryhmätyöskentelyyn. Todennäköisesti muutenkin saman teoksen selostajat joutuvat neuvotte-lemaan keskenään joistakin tehtäviensä kohdista. — Opettajan osalle jäisi, paitsi välttämättömien huomautusten tekeminen, vain eräänlainen tulosten kokoaminen ja jokunen sana teoksen asemasta kirjailijan koko-naistuotannossa sekä sivistyselämässämme.

On helppo huomata, että tällainen menetelmä tukee vahvasti oppi-laiden omatoimisuutta ja tekee sitä paitsi koko luokalle mahdolliseksi tutustua verrattain perusteellisesti runsaampaan teosmäärään kuin tavan-mukainen useita tunteja vaativa käsittely. Luulisin sitä voitavan harkiten soveltaa jo VI luokasta alkaen. Joskus voisi antaa myös oppilaiden valita esiteltävän teoksen. Vaikeuksia voi tuottaa riittävän kappalemäärän hankkiminen, joten hyvin varustettu oppilaskirjasto olisi tarpeen.

M. Vaula.